

УДК 373.5

**А.П. САМОДРИН,**

*доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи і соціально-гуманітарних дисциплін, завідувач лабораторії економіки освіти регіону Кременчуцького інституту Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*

## **ЦІНІСНО-СМИСЛОВІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ГІМНАЗІЇ**

У статті порушено проблеми досконалості системи освіти України, трансформації освітнього простору в нову якість – ноосферну, можливості школи XXI ст. забезпечувати відповідну соціальну свідомість і нову етику.

В статті йдеться про аксіологічні орієнтири розвитку мовноцентрованої гімназії на засадах посилення профілізації середньої освіти.

*Ключові слова: духовність, профільне навчання, система освіти, інтегративна освіта, регіон, особистість.*

**П**остановка проблеми та її зв'язок з науковими і практичними завданнями. «Царство моїх думок – попереду», – віщав академік В.І. Вернадський, який своїм доробком випередив свій час. Безцінним спадком Володимира Івановича фундаментальна наука світу вже користується. Тож, науковому озброєнню педагогіки поглядами академіка В.І. Вернадського з метою забезпечення стійкості людини у світі настав час.

Ідеї В.І. Вернадського про перехід біосфери у ноосферу, покладені людством в основу Програми дій «Порядок денний на XXI століття» (самміт «Планета-Земля» 1992 р., Ріо-де-Жанейро) [7], в наш час стають усе більш актуальними не тільки для теоретиків – наукової еліти, але й для сучасних учителів. Цей документ спонукає нашу державу й освіту в ній до світової інтеграції на засадах кращих здобутків. Тому сьогодні (XXI ст.) Україна змушена проаналізувати досвід соціальної адаптації особистості випускника гуманітарної гімназії (яка в 1991 р. замислювалася як школа нового типу, школа інтелектуального лідерства) з метою використання його інтелектуально-професійного потенціалу для розвитку всепланетарного і в його складі українського суспільства. Звідси: необхідно розглядати можливість створення у кожній новітній школі моделі сучасного освітнього абрису колективно-розподіленої праці планети з проекцією на Україну – сучасного виробництва, секторів обслуговування, сфери фінансів тощо – у сучасних ціннісних вимірах людини і світу, її ринкових відносин та екологічної культури, принаймні в мовноцентрованих межах гімназійної освіти на засадах посилення профілізації середньої освіти для більш ефективного соціально-економічного зростання країни та поліпшення ефективності особистості.

Водночас, процес розвитку за участі людини набуває все більше цілеспрямованого характеру – ноосферно-освітнього глобально, а це по-новому зобов'язує сучасний загально-освітній заклад шукати більш досконалі підходи до формування особистості, ставати соціальним інститутом сприяння розвитку інноваційної людини – носія нових цінностей.

З метою визначення стану **дослідженості** обраної проблеми у вищезначеному контексті нами охоплено коло наукових праць (В.І. Вернадський, С.У. Гончаренко, І.А. Зязюн, В.Р. Ільченко, І. Кант, П.Ф. Каптерев, Г.С. Сковорода, А. Тоффлер, К.Е. Ціолковський та багато ін.) [1–12].

**Метою** статті є спроба уточнення опорних, як на нас, методологічних і теоретичних положень щодо посилення інтегративності освітніх здобутків мовноцентричної школи для виводу її на параметри профільної освіти.

#### **Виклад основного матеріалу**

1. Планета Земля за участю культурного людства перетворюється на ікону Космосу. Яким буде цей лик, залежатиме від усіх нас і кожного на Землі, та особливо від розвиненої в нас і поселеної в особистість наукової думки, від нашої **здатності усвідомити свій час і відповідно діяти** – не залежно від мови, якою здійснюємо комунікацію.

Аналізуючи прогресивні підходи в навчанні і вихованні, ми встановили, що саме формування генеральної мети педагогічного супроводу людини траєкторією її власного розвитку дозволяє реалізувати відбір змісту профільної освіти для сучасної середньої школи, надаючи учневі умови вибору варіанта освіти на засадах взаємодії академічної і прикладної школи, самовизначення особистості в напрямі соціальної праці. Праця у суспільстві залишається основою його існування, умовою творчості і творчим здобутком одночасно: удосконаленням суспільства, удосконаленням людини, матеріалізацією розумової дії людини (виробленням матеріального продукту), одухотворенням життя.

2. **Біосоціальна унікальність кожного індивідуума**, який бере участь в проектуванні власного майбутнього, є провідним фактором створення і реалізації складних соціально-економічних систем. Тому сучасний освітній ресурс з покращання життя залежить від потенціалу особистості та структури освітньо-інформаційного простору в складі його оточення.

Зовнішнім середовищем педагогічної системи є людське регіонально структуроване суспільство. Де регіон – відносно замкнуте територіальне недержавне соціально-виробниче утворення, яке характеризується відносною самодостатністю й здатністю до самовідтворення соціально-виробничих функцій і відповідної інфраструктури, вбудоване у функціональну структуру космобіотизованого геопростору.

Цільовою функцією безперервного профільно-професійного навчально-виховного процесу стає його оптимізація.

Головним завданням – детермінація когнітивної сфери регіонального суспільства: процес пізнання на індивідуальному рівні із стану схоластичного трансформується в стан більш спрямований, упорядкований. Освітні здобутки фіксуються особистісно як колективно розподілена свідома цілісність (ідея, реальність, духовність).

Відомий принцип А. Ле Шательє говорить: зовнішні впливи, що виводять систему із термодинамічної рівноваги, викликають в ній процеси, які намагаються ослабити результати цих впливів, або ж – система, виведена з рівноваги, прагне повернутися до неї, ми додамо: діючи сортаментно, профільно [9, с. 705]. Упорядкувавши людину за сортом дії, в соціальній кооперації утворюватиметься «критична величина потенційної дії» (квазінеперервний процес) – напруга думки і, як наслідок – вибух творчості як потік спорідненої праці (Г.С. Сковорода) – **інноваційної діяльності**.

3. В. Ріман у світлі створеної ним геометрії увів для аналізу простору функцію (функція Рімана) – вона неперервна в усіх ірраціональних точках і розривна (диференційована) – в усіх раціональних точках речовинної осі [9, с. 1122]. **Звідси профільна діяльність людини** стає персоніфіковано диференційованою протягом терміну земного буття, як певна її функціональна структура (з певною траєкторією) – **«дух або функціонуючий артефакт»**, є рішенням особистості, й великою мірою її підтримка з боку школи визначає умову стійкості системи «людина – природа» в процесі життя. Відзначимо, становлення сучасного суспільства і громадян України у складі світової культурної спільноти відбувається за значного опору, в тому числі – з боку освіти.

3. Підготовка професіонала (додамо: умовами профільно-професійної освіти), який володіє природничими знаннями, є завданням світовій громаді, сформульованим Програмою дій «Порядок денний на XXI століття» [7]. **Природничі знання та інтегративна освіта є фундаментальною платформою духовності**.

4. Проблема внутрішнього світу людини – головна проблема сучасності, є ключовою до розв'язання всіх інших світових проблем. Психологія з науки про душу має перетворитися в науку про **дух**.

Педагогіка – на психопедагогіку.

5. Нині школі потрібен вчитель з відчуттям реальності, велика особистість, яка оволоділа собою і усвідомлена діяльність якої спрямована на культивування такої якості освіти, яка б дозволяла боготворити особистість: **вчитель – синтезатор культурно-етичної і структурно-функціональної парадигми науки.**

Досконала педагогічна дія несе в собі процес прогресуючої активної адаптації людського інтелекту до космосу й при цьому катарсисно усуває із свідомості випадковість як невпізнанність зв'язків людини і світу, формує і вдосконалює апарат, з допомогою якого особистість добуває знання із природи.

П.Ф. Каптерев у своїй теорії поділяв якості особистості педагога на об'єктивні (ступінь знання вчителем свого предмета, ступінь володіння методологією науки та глибина його наукового пізнання, володіння загальнодидактичними та методичними принципами, здатність проникати та комплексно сприймати особливості дитячої психології) та суб'єктивні (викладацьке мистецтво, педагогічний талант, творчість і т. ін.) [6].

Пам'ятаймо, не вдосконалення інтелекту (філософія освіти), а свідомо життєдіяльність (філософія, теорія, техніка) в процесі взаємодії учителя і учня озброює органи відчуття діяти цілеспрямовано, продуктивно і еволюціонувати разом – розум не творить протиприродно, бо він є часткою природи. **Індустрія освіти епохи ноосфери вже розпочалася на планеті.**

7. Утворюючи ноосферу, освіта всіма коріннями пов'язується з біосферою, чого «раніше в історії людства у якій-небудь порівняльній мірі не було» [1, с. 139]. **Цінність особистості** в епоху ноосфери насамперед. Особистість з її здатністю до монокультурної взаємодії на планеті через комунікацію є компенсуючим засобом протидії ентропії в складі природи. Найкоротша дорога до цивілізації – освіта: окреслює шлях до культурного розвитку. Сучасна система освіти завдяки профільній побудові навчання здобуде такий тип мислення, як аксіологічне (ноосферно-біосферне мислення), такий тип свідомості, як свідомість відповідальності за майбутнє.

8. Культурний розвиток – концентрована думкою енергія цілеспрямованої наукою людини виражається її відношенням і ставленням до Космосу або Всесвіту. У стані «відношення» – людина є невід'ємною часткою цього ВСЕ щодо Світу, у стані «ставлення» – це земна істота, думаюча: має розум, суспільно взаємодіє – розуміє, поцінює, формує совість суспільного осередку, де мешкає тощо. Людина і сьогодні намагається відповісти на три головних питання, поставлених ще І. Кантом:

- 1) Що Я можу знати?
- 2) На що Я можу надіятися?
- 3) Що Я повинен робити? [5].

9. Зв'язок людини і Космосу забезпечує **дух** – визначається рефлексамі, що формуються в результаті цілепокладання (у його фізичному біоенергетичному вимірі). З побудовою цивілізації індивідуальний дух «перетікає» в соціальний вимір духу, формуючи нову свідомість.

Ще на рубежі третього тисячоліття С.У. Гончаренко стверджував, що перед сучасною школою постало дуже важливе питання: «Привести в рух потенційну духовну енергію учнів, спрямувати її в русло свідомої культурної творчості на благо кожної конкретної особистості і тим самим усіх людей» [2, с. 19]. По суті, йдеться про школу як універсальну дидактичну систему для всіх людей планети (час проголошення – 1994 рік)...

Ноосферу утворює свідомість синергуючого індивідуального духовного – дух творчої виробничої сили планети, **дух творчої соборної особистості планети.**

10. Проблеми розвитку свідомості є важливими аксіологічними, онтологічними, праксеологічними і гносеологічними проблемами для школи. Свідомість не самодостатня: її формують і вона впливає, вона впливає і уточнює формуючу дію і т. д. Свідомість як простір-час еволюціонує в складі людства, становить певну структуру, протікаючи особистісним каналом від символу до знака (8 кроків – за О.Ф. Лосевим), по ходу уточнює ім'я Світу як речі: Бог, Природа, Всесвіт, Універсум, Матерія, Енергія...

При чому для соціуму всі імена речі в конкретний момент часу можуть актуалізуватися одночасно.

11. Свідомість – поняття вужче за духовність. Духовність є найвищим проявом людської сутності – ідеальне ставлення людини до буття, є іманентною характеристикою особистості, вона присутня в усіх відношеннях системи «людина – світ»: об'єкт профільного буття зосереджений в людині як інтегрована освіченість.

**Стан свідомості суспільства мусить бути налаштований діяти в напрямі його духовності, в іншому випадку – деградація.**

Керований саморозвиток, який здійснює людина, організація самоорганізації – суть і смисл цивілізації. Самоорганізація – спонтанне виникнення в середині динамічної системи більш складної структури або стану. Пізнати профільність – віднайти шлях до нової організації – індустрії інтегративної освіти для цивілізаційного будівництва.

12. Профільність втілює діяльнісний вимір «блаженного духу природи» людини, стан «сродності» (Г.С. Сковорода), «соборність душі» (О.Т. Гончар), стан перетину «програми особистості» і «Програми».

Кожен «атом-дух» є неподільною основою або сутністю світу, тварина ж є вмістилищем нескінченного числа атомів-духів, як і Всесвіт (К.Е. Ціолковський [11]). Кореляційний зв'язок між соціальною і морфологічною організацією людини не повинен бути поза проблемою профільного навчання, що передбачає (через особистість) удосконалення біосоціального виміру людства – **олюднення**.

13. Біосфера – фундаментальне поняття біогеохімії, один з основних структурних компонентів організації Землі і навколосемного простору, сфера, в якій здійснюються біоенергетичні процеси і обмін речовин внаслідок діяльності життя. Сьогодні настає час розширення (переходу) зони особистісної свідомості людини в область готовності до соціального впливу світу на хід земного життя засобами освіти, а отже, створеної і синхронно діючої в рамках природної системи (регіон) природовідповідної особистісно орієнтованої системи навчання.

В.І. Вернадський в складні часи для країни (1923 р.) пише: явища життя взагалі, а культурного людства зокрема пов'язані зі збільшенням звільненої, здатної до виконання роботи світової енергії, чого ми не помічаємо в жодному іншому природному явищі, окрім, можливо, радіоактивності, або ж ще не доведених космічних процесів в зорях і, можливо, неіснуючому світовому ефірі [12].

14. Посилення ролі когнітивізації є генеральним напрямом еволюції природи взагалі, супроводжується створенням **всепланетарної цивілізації**.

Людина зможе ефективно виконувати свою історичну роботу лише за допомогою цивілізації. Якщо і перебіг цивілізації, і розвиток людського розуму – усвідомлення оточення – причинно пов'язані з геологічним процесом нашої планети – то це майбутнє може бути в загальних рисах передбачене, – за В.І. Вернадським [12, с. 210–211].

Отже, свідомість – результат еволюції, її витоки мають геологічне походження, особистісне втілення й колективне застосування: безпосереднє, опосередковане.

В.І. Вернадський увів поняття «пласт реальності», яким визначив прошарки оточуючої нас природи, пов'язані між собою. Вчений зауважив, що існують три розподілені пласти реальності, ці три пласти, ймовірно, різко відмінні за властивостями «простір-час», вони проникають один в одного, але певним чином замикаються й різко відмежовуються один від одного в змісті й методиці досліджуваних явищ: космічні простори, планета як наша найближча природа, мікроскопічні явища.

Поки що сучасна наука спостерігає наукові явища життя переважно лише у двох останніх пластах світової реальності, перед нею стоїть завдання діяти розуміння необхідності розгляду всіх реалій життя. Тож індивідуальний дух (той, що формується ноосферною свідомістю) вивиснується самоусвідомленням людини на рівні космічного простору.

15. У наш час освіта переживає стан, який А. Тоффлер назвав ударом від зіткнення з майбутнім. Він також наголосив, що, незважаючи на зміну епохи, школи наполегливо тримаються зникаючої системи, а не намагаються ставати гармонійною складовою нового суспільства. При цьому їх енергія спрямована на підготовку людей минулої індустріальної епохи, готових до виживання в системі, яка перестане існувати раніше, ніж вони самі.

Важливим є **висновок** А. Тоффлера, з яким ми повністю солідарні, про те, що уникнути «удару від зіткнення з майбутнім» вдасться, якщо лише створити постіндустріальну систему освіти [10].

**Отже**, феномен інноваційної людини в умовах глобалізації освіти і культури, окрім прогнозованих можливостей реалізації шляхів для людства і України невпинно оновлює погляд на реалії і цим гостро ставить освітні вимоги щодо відповідності дидактичних засад конструювання системи знань про людину і світ протягом усієї траєкторії її життя як виду *Homo sapiens!*, формуючи для кожного індивідууму як біопсихосоціокультурної особистості завдання реалізувати свої пізнавальні інтереси в умовах проектно-продуктивної соціальної взаємодії. А чи сприяє цьому сучасна гімназія?

В умовах нелінійного розвитку людства вкрай необхідно систему освіти наділити такою кількістю варіантів, яка б дозволила усім ланкам навчально-виховного процесу обирати (завдяки вихованій, а також усвідомленій шкалі цінностей) і добирати те, що притаманне людині як суб'єкту коеволюції. Людина не відображає в своїй свідомості світ, а конструє його, наділяючи певною сутністю залежно від культурного, соціального, ціннісного контекстуального простору.

Світ людини великою мірою розпочинається в самій людині, конструюється нею і «поселяється» в ній на завершальному етапі, тому і про профіль навчання, напередусе, слід говорити, як про протяжність, наділену умовою замкнутості, аутоотожності (спіраль ДНК – психофізіологія – педагогіка – життєтворчість – ДНК), по якій рухається енергія життя.

\*\*\*

Р.С. У 1916 році В.І. Вернадський перебував на посаді «товарища міністра просвещения» (рос.), тоді П.Ф. Каптерев був залучений до реформування гуманітарної гімназії – на профільних засадах... З відомих причин (1917 р.) цього не відбулося. З 1991 р. в царині освітньої системи України ми «відродили гімназію». А чи справдилися при цьому наші надії через 25 років? Думається – час педагогічних зрушень настає...

#### Список використаних джерел

1. Вернадский В.И. Научная мысль как планетарное явление. Кн. 1 / В.И. Вернадский. – М.: Наука, 1977. – 191 с. (Размышление натуралиста: соч. в 2 кн.).
2. Гончаренко С.У. Гуманітаризація загальної середньої освіти: проект концепції / С.У. Гончаренко, Ю.І. Мальований. – К.: АПН України, 1994. – 36 с.
3. Зязюн І.А. Концептуальні засади теорії освіти в Україні / І.А. Зязюн // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2000. – № 1. – С. 3–5.
4. Ильченко В.Р. Образовательная модель «Логика природы» / Вера Ильченко, Константин Гуз. – М.: Народное образование. – 2003. – 240 с. (Технология интеграции содержания естественно научного образования).
5. Кант И. Критика чистого разума (пер. с нем.) / И. Кант. – СПб.: Изд-во «ТАЙМ-АУТ», 1993. – 477 с.
6. Каптерев П.Ф. Избранные педагогические труды / П.Ф. Каптерев. – М.: Просвещение, 1984. – 726 с.
7. Програма дій «Порядок денний на XXI століття» (пер. з англ.: ВГО «Україна. Порядок денний на XXI століття»). – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.
8. Сковорода Г.С. Твори: у 2 т. Т. 1 / Григорій Сковорода. – К.: АТ «Обереги», 1994. – Т.1. – 528 с.
9. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А.М. Прохоров; ред. кол. М.С. Гилларов, А.А. Гусев, И.Л. Кнунянц, М.И. Кузнецов и др. – 3-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1984. – 1600 с.
10. Тоффлер А. Шок будущего / А. Тоффлер. – М.: АСТ, 2001. – 560 с.
11. Циолковский К.Э. Очерки о Вселенной / К.Э. Циолковский. – М.: Изд-во Пробл. автотом. ин-та междун. сотруд., 1992. – 255 с.
12. Я верю в силу свободной мысли...: письма В.И. Вернадского И.И. Петрункевичу; вступ. слово акад. В.С. Соколова // Новый мир. – 1989. – № 12. – С. 204–221.

#### References

1. Vernadskii, V.I. (1977). *Nauchnaia mysl kak planetarnoe yavlenie* [Scientific thought as a planetary phenomenon]. Book. 1. Moscow, Nauka, 191 p. (In Russian).

2. Honcharenko, S.U. & Malovanyi, Yu.I. (1994). *Humanitaryzatsiia zahalnoi serednoi osvity: Proekt kontseptsii* [Humanization of secondary education: Project Concept]. Kyiv, APN Ukrainy, 36 p. (In Ukrainian).

3. Ziazun, I.A. (2000). *Kontseptualni zasady teorii osvity v Ukraini* [Conceptual foundations of the theory of education in Ukraine]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity* [Pedagogy and psychology of professional education], no. 1, pp. 3-5 (In Ukrainian).

4. Ilchenko, V.R. & Huz, K.Zh. (2003). *Obrazovatelnaia model "Lohyka pryrody"* [The educational model of the "logic of nature"]. Moscow, Narodnoe obrazovanie, 240 p (In Russian).

5. Kant, I. (1993). *Kritika chystoho razuma* [Critique of Pure Reason]. SPb. TAIM-AUT, 477 p. (In Russian).

6. Kapterev, P.F. (1984). *Izbrannye pedahohicheskie trudy* [Selected pedagogical works]. Moscow, Prosveshchenie, 726 p. (In Russian).

7. *Prohrama dii "Poriadok dennyi na XXI stolittia"* [Action program "Agenda for the XXI Century"]. VHO "Ukraina. Poriadok dennyi na XXI stolittia" [NGO "Ukraine. Agenda for the XXI Century"]. Kyiv, Intelsfera, 360 p. (In Ukrainian).

8. Skovoroda, H.S. (1994). *Tvory* [Writings]. Kyiv, AT "Oberehy", vol. 1, 528 p. (In Ukrainian).

9. *Sovetskii entsyklopedicheskii slovar* (1984). [Soviet Encyclopedic Dictionary]. Moscow, Sov. entsiklopediia, 1600 p. (In Russian).

10. Toffler, A. (2001). *Shok budushcheho* [Future shock]. Moscow, AST, 560 p. (In Russian).

11. Tsiolkovskii, K.E. (1992). *Ocherki o Vselennoi* [Essays on the Universe]. Moscow, Probl. avtonom. in-ta mezhdun. sotrud., 255 p. (In Russian).

12. *Ya veryi v silu svobodnoi mysli... pisma V.I. Vernadskoho I.I. Petrunkevichu; vstup. slovo akad. V.S. Sokolova* (1989) [I believe in the power of free thought... letter from V. I. Vernadsky to I.I. Petrunkevich; introd. word acad. V. S. Sokolov]. *Novyi mir* [New world], no. 12, p. 204-221 (In Russian).

В статье поднимаются проблемы совершенства системы образования Украины, трансформации образовательного пространства в новое качество – ноосферное, возможности школы XXI в. обеспечивать соответствующее социальное сознание и новую этику.

В статье говорится об аксиологических ориентирах развития языкоцентричной гимназии на основе усиления профилизации среднего образования.

*Ключевые слова: духовность, профильное обучение, система образования, интегративное образование, регион, личность.*

The article refers to the problem of education improvement in Ukraine, transforming the educational space into a new quality – the noospheric one, the possibility of the 21<sup>st</sup> century school to provide appropriate social consciousness and new ethics.

The article refers to the axiological guidelines of language-centered school on the basis of strengthening secondary education profilization.

*Key words: spirituality, preprofessional education, education system, integrative education, region, personality.*

*Одержано 25.10.2016.*